

Sử dụng bài tập thực tiễn trong dạy học nội dung “Một số vấn đề về Kinh tế - Xã hội thế giới” - Địa lí lớp 11 theo hướng phát triển năng lực học sinh

Bé Thu Hoàng*, Nguyễn Thị Huyền**

*Trường THPT Bắc Sơn, Tp Phổ Yên, Thái Nguyên

**Khoa Địa lí, Trường Đại học Sư phạm, Đại học Thái Nguyên

Received: 6/9/2024; Accepted: 12/9/2024; Published: 19/9/2024

Abstract: In Geography teaching, exercises are one of the important tools in testing and evaluating students' learning results, in which practical exercises are a form of exercise with special advantages in helping students train their skills and knowledge and apply what they have learned to solve situations that may be encountered in practice. Using qualitative research methods, this article contributes to clarifying the role and process of developing practical exercises in teaching Grade 11 Geography in high schools to meet the requirements of the 2018 general education program.

Keywords: Practical exercises, solving problems in the real world, problem solving, capacity development exercises

1. Đặt vấn đề

Chương trình giáo dục phổ thông 2018 môn Địa lí đã xác định rõ 3 năng lực đặc thù của môn Địa lí với các năng lực thành phần, trong đó, năng lực vận dụng kiến thức, kĩ năng đã học góp phần quan trọng trong việc giúp HS vận dụng những tri thức đã học để giải quyết thành công các vấn đề trong thực tiễn. Để hình thành và phát triển năng lực vận dụng, kiến thức kĩ năng đã học thì bài tập thực tiễn là một trong những công cụ hữu hiệu nhất. Một số nghiên cứu đã chỉ ra “trong quá trình giải quyết bài tập thực tiễn, HS sẽ phát triển được các kĩ năng thu thập và xử lí thông tin để giải thích, đánh giá hoặc giải quyết vấn đề nảy sinh trong những tình huống thực tiễn. Khi đó, HS sẽ tạo được thói quen luôn tự đặt ra câu hỏi về các vấn đề xung quanh và tìm câu trả lời hợp lí nhất, điều đó góp phần giúp HS linh hoạt, nhạy bén và thích ứng nhanh với xã hội năng động trong cuộc sống sau này”[2].

Nội dung chương trình Địa lí lớp 11 nghiên cứu về một số vấn đề kinh tế - xã hội thế giới, địa lí khu vực và quốc gia, đây là những vấn đề mang tính thời sự, gắn liền với thực tiễn cuộc sống và yêu cầu người học phải vận dụng những điều đã học trong môn Địa lí lớp 11 để giải thích, ví dụ như “Vì sao Hoa Kỳ là cường quốc kinh tế hàng đầu thế giới?” hay “Vì sao khu vực Tây Nam Á có khí hậu khắc nghiệt không thuận lợi cho phát triển nông nghiệp nhưng khu vực này vẫn có nhiều quốc gia phát triển được nền nông

NGHIỆP TIÊN TIẾN?”... Việc giải quyết được các vấn đề thực tiễn đặt ra thông qua hoàn thiện các bài tập thực tiễn sẽ giúp HS có cơ hội tập dượt trước khi giải quyết trong thực tế và đảm bảo giải quyết thành công vấn đề đặt ra.

Với các lí do trên, bài báo tập trung làm rõ vai trò của bài tập thực tiễn trong dạy học địa lí lớp 11, đề xuất quy trình xây dựng bài tập thực tiễn trong dạy học địa lí lớp 11 và lấy một số ví dụ minh họa cho quy trình đó.

2. Nội dung nghiên cứu

2.1. Vai trò của bài tập thực tiễn trong dạy học Địa lí lớp 11

Bài tập thực tiễn có thể hiểu là “dạng bài tập xuất phát từ các tình huống thực tiễn, được giao cho HS thực hiện để vận dụng những điều đã học nhằm hình thành kiến thức mới hoặc củng cố, hoàn thiện, nâng cao kiến thức đã học đồng thời phát triển năng lực người học” [4]. Theo Thạch Minh Phú và Lê Thanh Oai [5] thì “bài tập thực tiễn được hiểu là các dạng bài tập có nội dung gắn liền với đời sống thực tiễn của HS, đòi hỏi HS phải vận dụng các kiến thức đã học để giải quyết các vấn đề thực tiễn phát sinh như: giải thích được các sự việc, hiện tượng trong thực tiễn mà HS gặp phải; các thói quen, hành vi; phương pháp thực nghiệm; quy trình sản xuất”.

Do vậy, bài tập thực tiễn là các câu hỏi dựa trên các tình huống của đời sống thực, nhiều tình huống được lựa chọn không phải chỉ để HS thực hiện các

thao tác về tư duy, mà còn để HS ý thức về các vấn đề xã hội, vấn đề toàn cầu. Trong dạy học Địa lí lớp 11, bài tập thực tiễn giúp:

- GV đánh giá được mức độ vận dụng tri thức đã học để giải quyết các tình huống có vấn đề trong thực tế của HS. Từ đó, GV có những nhận định chính xác hơn về mức độ nắm vững tri thức của HS và có các biện pháp điều chỉnh quá trình dạy học cho phù hợp.

- Dựa vào mức độ giải quyết thành công hay không các bài tập thực tiễn được đưa ra người học có thể tự đánh giá năng lực vận dụng kiến thức, kĩ năng đã học của bản thân. Đây là cơ sở quan trọng cho HS khi tự mình đề ra các chiến lược học tập hiệu quả.

- Khi giải quyết thành công bài tập thực tiễn sẽ kích thích ở HS sự hứng thú, tính đam mê khoa học và lâu dần quá trình tự học, tự nghiên cứu sẽ được hình thành và phát triển ở HS.

2.2. Cơ hội thiết kế bài tập thực tiễn trong dạy học Địa lí lớp 11

Chương trình Địa lí lớp 11 gồm hai mảng nội dung chính là một số vấn đề kinh tế - xã hội thế giới, địa lí khu vực và quốc gia. Đây là các nội dung gắn liền với thực tiễn cuộc sống của HS, sau đây là mô tả minh hoạ phân tích cơ hội thiết kế bài tập thực tiễn trong dạy học Địa lí lớp 11 như sau:

Nội dung		Cơ hội thiết kế bài tập thực tiễn
A. Một số vấn đề về kinh tế - xã hội thế giới	A.1. Sự khác biệt về trình độ phát triển kinh tế - xã hội của các nhóm nước	Với nội dung A.1 bao gồm các tiêu nội dung chi tiết về: Các nhóm nước; Sự khác biệt về kinh tế - xã hội. Các tiêu nội dung này là cơ hội thiết kế bài tập thực tiễn về sự phân chia các nhóm nước và các tiêu chí cho sự khác biệt về kinh tế - xã hội để giải thích các vấn đề như: Vì sao lại có sự phân chia các nhóm nước? Vì sao tổng thu nhập quốc gia bình quân đầu người (GNI/người) được coi là tiêu chí quan trọng để phân chia các nhóm nước? Vì sao nhóm nước phát triển người dân có tuổi thọ trung bình cao?...
	A.2. Toàn cầu hoá, khu vực hoá kinh tế và an ninh toàn cầu	Với nội dung A.2 bao gồm các tiêu nội dung chi tiết về: Toàn cầu hoá kinh tế; Khu vực hoá kinh tế; Một số tổ chức khu vực và quốc tế; An ninh toàn cầu. Ở các tiêu nội dung này có thể thiết kế các bài tập thực tiễn về các vấn đề liên quan đến toàn cầu hoá, khu vực hoá để giải thích các vấn đề như: Vì sao toàn cầu hoá và khu vực hoá kinh tế là một xu thế tất yếu? Vì sao việc tạo lập một thị trường sản xuất và tiêu thụ rộng lớn trở thành xu thế phổ biến hiện nay?...
	A.3. Nền kinh tế tri thức	Với nội dung A.3 bao gồm các tiêu nội dung chi tiết về đặc điểm, các biểu hiện. Các tiêu mục này là cơ hội xây dựng các bài tập thực tiễn để giải thích các vấn đề như: Vì sao nền kinh tế tri thức là một xu hướng phát triển tất yếu của các quốc gia hiện nay? Vì sao quyền sở hữu trí tuệ là một đặc điểm quan trọng của nền kinh tế tri thức?...

2.3. Quy trình xây dựng bài tập thực tiễn trong kiểm tra, đánh giá KQHT của HS

Trên cơ sở tham khảo quy trình xây dựng của Đinh Quang Báo, Phùng Thị Mai Hoà [1], Hà Văn Dũng, Khuất Hương Liên [2], Phạm Thị Kiều Duyên [3], tác giả đề xuất quy trình xây dựng bài tập thực tiễn trong kiểm tra, đánh giá KQHT của HS như sau:

Bước 1. Xác định mục tiêu của việc sử dụng bài tập thực tiễn.

Bước 2. Lựa chọn đơn vị kiến thức, hiện tượng, sự vật, bối cảnh tình huống thực tiễn có liên quan.

Bước 3. Xây dựng bài tập thực tiễn theo mục tiêu xác định

Bước 4. Xây dựng đáp án, lời giải và kiểm tra thử.

Bước 5. Hiệu chỉnh và hoàn thiện bài tập.

Ví dụ: Thực hiện quy trình 5 bước trong xây dựng bài tập thực tiễn khi dạy nội dung “Sự phân chia thành các nhóm nước” - Địa lí lớp 11:

Bước 1. Mục tiêu của bài tập thực tiễn: Sử dụng được bản đồ để xác định sự phân bố các nhóm nước, phân tích được bảng số liệu về kinh tế - xã hội của các nhóm nước.

Bước 2. Lựa chọn đơn vị kiến thức, hiện tượng, sự vật, bối cảnh tình huống thực tiễn có liên quan: Bản đồ HDI, GNI/người và cơ cấu GDP của một số nước trên thế giới; Bảng số liệu về GNI/người, cơ cấu GDP và HDI của một số nước năm 2020.

Bước 3. Xây dựng bài tập thực tiễn theo mục tiêu xác định: Tại sao Trung Quốc là nước có quy mô GDP lớn thứ hai thế giới (từ năm 2010 đến nay) nhưng không phải là một nước phát triển?

Bước 4. Xây dựng đáp án, lời giải và kiểm tra thử: Trung Quốc có quy mô GDP lớn thứ hai thế giới từ năm 2010, tuy nhiên, việc xếp một quốc gia “phát triển” hay “không phát triển” không chỉ dựa trên GDP mà còn phải dựa trên nhiều yếu

tố khác, ví dụ: Thu nhập bình quân, phân phối tài nguyên và phát triển khu vực, chất lượng cuộc sống

Bước 5. Hiệu chỉnh và hoàn thiện bài tập: Sau khi cho HS làm thử và hỏi ý kiến của chuyên gia (đồng nghiệp) GV tiếp tục chỉnh sửa nội dung câu hỏi hoặc đáp án cho phù hợp.

2.4. Ví dụ về việc xây dựng bài tập thực tiễn trong dạy học Địa lí lớp 11 nội dung “Một số vấn đề về Kinh tế - Xã hội thế giới”

Có thể xây dựng được nhiều dạng bài tập thực tiễn trong nội dung môn Địa lí lớp 11, trong nội dung bài viết này, xin đề xuất một số bài tập thực tiễn sau:

Mục tiêu của bài tập thực tiễn	Bài tập thực tiễn
Trình bày được các biểu hiện, hệ quả của toàn cầu hoá kinh tế, phân tích ảnh hưởng của toàn cầu hoá kinh tế đối với các nước trên thế giới	Đọc các thông tin sau, hãy cho biết Việt Nam ảnh hưởng của quá trình toàn cầu hoá như thế nào? Vốn FDI vào Việt Nam đạt 36,61 tỉ USD (tính đến ngày 20/12/2023), giải ngân đạt 23,18 tỉ USD - mức cao kỉ lục trong giai đoạn 2018 - 2023 ² , tăng 32,1% so với cùng kì, bao gồm tổng vốn đăng kí cấp mới, điều chỉnh và góp vốn mua cổ phần, mua phần vốn góp của nhà đầu tư nước ngoài. Vốn đăng kí mới tăng 20,19 tỉ USD và số dự án đăng kí mới tăng 3.188 dự án - là điểm rất đáng ghi nhận. Số dự án mới tăng 66,3%, cao hơn nhiều so với tốc độ tăng tổng vốn đầu tư mới (tăng 43,6%) cho thấy các nhà đầu tư nước ngoài quy mô vừa và nhỏ tiếp tục quan tâm, tin tưởng vào môi trường đầu tư của Việt Nam nên đã đưa ra các quyết định đầu tư mới.
Trao đổi, thảo luận được về cơ hội và thách thức của toàn cầu hoá, khu vực hoá đối với các nước đang phát triển	Dựa vào thông tin sau em hãy giải thích vì sao toàn cầu hoá, khu vực hoá lại giúp các quốc gia đang phát triển cải thiện được mức sống? Các quốc gia đang phát triển trải qua một mức sống được cải thiện – nhờ toàn cầu hoá. Theo Ngân hàng Thế giới, tỷ lệ nghèo cùng cực đã giảm 35% kể từ năm 1990. Hơn nữa, mục tiêu của Mục tiêu Phát triển Thiên niên kỷ đầu tiên là cắt giảm một nửa tỷ lệ nghèo năm 1990 vào năm 2015. Tỷ lệ này đã đạt được trước thời hạn 5 năm, vào năm 2010. Nhìn chung, gần 1,1 tỷ người đã thoát khỏi cảnh nghèo cùng cực kể từ thời điểm đó.
Nêu được một số vấn đề an ninh toàn cầu hiện nay và khẳng định được sự cần thiết phải bảo vệ hoà bình	Đọc đoạn thông tin sau, em hãy cho biết vì sao xung đột là một vấn đề ảnh hưởng đến an ninh toàn cầu? Hãy lựa chọn và viết báo cáo ngắn trình bày về ảnh hưởng của xung đột Nga – Ukraine hoặc chiến giữa Israel và phong trào Hồi giáo Hamas đến hoà bình thế giới. Năm 2023 có thể được ghi vào lịch sử thế giới như một năm của những cuộc xung đột. Tại châu Âu, xung đột Nga - Ukraine chưa chấm dứt thì cuộc chiến giữa Israel và phong trào Hồi giáo Hamas (kiểm soát Dải Gaza, Palestine) bùng phát gây nóng cả Trung Đông.

3. Kết luận

Trong dạy học theo hướng phát triển năng lực HS thì việc xây dựng và sử dụng bài tập thực tiễn trong môn Địa lí lớp 11 là một điều tất yếu. Khi xây dựng bài tập thực tiễn đảm bảo nguyên lý học đi đôi với hành thì GV cần xác định rõ mục tiêu, yêu cầu cần đạt cho từng nội dung, cho từng đối tượng HS. Việc áp dụng và tuân thủ chặt chẽ quy trình xây dựng bài tập thực tiễn sẽ giúp GV rất nhiều trong việc thiết kế bài tập thực tiễn đáp ứng được phát triển năng lực cho HS.

Tài liệu tham khảo

1. Đinh Quang Báo, Phùng Thị Mai Hòa (2020). *Quy trình thiết kế và sử dụng bài tập thực tiễn nhằm phát triển năng lực vận dụng kiến thức cho HS trong dạy học chương “Chuyển hóa vật chất và năng lượng” (Sinh học 11)*. Tạp chí Giáo dục, 477, 46-51

2. Hà Văn Dũng, Khuất Hương Liên (2022), *Xây dựng và sử dụng bài tập thực tiễn nhằm phát triển năng lực vận dụng kiến thức vào thực tiễn cho HS trong dạy học chương “Trao đổi chất và năng lượng” (Sinh học 8)*, Tạp chí Giáo dục, Tập 22 Số 19 (2022)

3. Phạm Thị Kiều Duyên (2015), *Sử dụng bài tập thực tiễn trong dạy học hóa học nhằm phát triển năng lực vận dụng kiến thức vào thực tiễn cho HS*, Tạp chí Khoa học Giáo dục, Số 118, tháng 07 năm 2015

4. Lê Thanh Oai (2016). *Thiết kế bài tập thực tiễn trong dạy HS học 11 Trung học phổ thông*. Tạp chí Giáo dục, 396, 52-55.

5. Thạch Minh Phú, Lê Thanh Oai (2019). *Xây dựng bài tập thực tiễn trong dạy HS thái học nhằm phát triển năng lực tự học cho HS hệ giáo dục thường xuyên, tỉnh Trà Vinh*. Tạp chí Giáo dục, 464, 55-59.